

VI. Boreniuksen käsitys Kalevalasta, runomitasta ja -sävelistä.

Palattuaan ensimmäiseltä keruumatkaltaan Borenius alkoi valmistella tutkimusta »Selityksiä runon-keräyksistäni ja niiden johdosta muutamia mietteitä Kalevalasta», jonka hän julkaisi 1872 Kielettären 3:nnessä vihossa. Lehden toimittaja Aug. Ahlqvist liitti siihen huomautuksen: »Tämän Kandidaatti A. Boreniuksen kertomuksen runomatkansa saaliista on Kielettären toimittaja katsonut voivan miellyttää muitakin, niinkuin se on miellyttänyt ja huvittanut häntä. Kalevalan sisällys on arvattavasti pääasiallisesti jääpä siihen järjestykseen, jonka Lönnrot on sille antanut. Waan yhdessä ja toisessa seikassa sietänee se kuitenkin muutoksia, samoin kuin vieraat ja epäepilliset kohdat siitä ovat poistettavat. Iloista on nähdä että, niinkuin tämäkin kirjoitus todistaa, tutkimuksen ja arvostelun henki nuorisossa ei vielä ole lopen hukunut paljaasen kiihkoilemiseen.»

Boreniuksen tutkimus on rohkeasti ja terävästi laadittu, joten vielä nykyisinkin on paikallaan katsoa »sen voivan miellyttää muitakin».

Kirjoittaja alkaa Kalevalan tarkastelunsa Sammosta, johon eepoksemme päätapahtumat keskittyvät. Hän huomauttaa jo Castrénin maininneen, että »enimmät laulajat laulavat runot Sammosta yhdessä jaksossa». »Kuitenkin on sillä liian vähä sanottu», Borenius jatkaa, »sillä *paraat laulajat laulavat yhtenä runona kertomukset maailman luomisesta ja Sammon vaiheista*. Että maailman alku olisi tälle runolle vieras ja sattumalta siihen joutunut, ei ole luultava, vaikka ne uudessa Kalevalassa vieraiden ainetten lisäyksestä ovat tul-

leet siltä näyttämään. Sillä ei ole enää selittämätöin seikka, miksi Sammon takominen yhdistyy luomisen kanssa. *Jos, niinkuin puolestani uskallan katsoa kieltämättömäksi, Sampo on aurinko, ei koko Samporuno ole muuta kuin kertomus maailman luomisesta ja luomisen voimassa pitämisestä.*» Boreniuksen mielipide on, että »Kalevalan ristiriitaset kuvailukset Sammosta ovat kasvaneet yhteen eri satujen juurista, ja että kertomus Sammon jauhamis-voimasta, joka jyrkästi sotii sen muita ominaisuuksia vastaan, on alkuaan sille vieras». Borenius perustaa käsityksensä Anton Schiefnerin olettamukseen, että Sampo on aurinko ja jauhamisen kuvaus niinmuodoin myöhäinen lisäpiirre.

Selostettuaan runoja Auringon ja kuun kätkemisestä sekä Väinämöisen synnystä Borenius siirtyy Kanteleen syntyyn, jota hän pitää Sampo-runon kanssa läheisesti yhteen kuuluvana. Kirjoittaja jatkaa: »Suuren maailman synnyn, Samporunon, rinnalle on sen täytteiksi pantava erinäiset syntyrunot. Muutamia niistä onkin Kalevalassa siihen liitetty, niinkuin puun synty, tautien synty ja tulen synty. Puun synty näyttää vanhassa Kalevalassa saaneen oikean paikkansa, sillä vasta kuin Sampo, aurinko, on valmistettu ja Pohjolasta vapautettu, kuin sen kautta kyntö, kylvä ja kaikenlainen kasvu on Kalevalan kansalle voitettu, silloin vasta seuraa luonnollisesti kertomus maan kylvämisestä.» —

Boreniuksen mielestä »*Kalevalan runojen toisena pääaineena on luojain keskinäiset olot ja varsinkin heidän naimistoimensa, sekä rauhalliset että väkivallat.*»

Väinämöisen naimapuuhia on Lönnrot Kalevalassa varsin vapaasti käsitellyt, muuttaen eräissä kohdin runojen alkuperäisten henkilöiden nimiä. Tämä antaa Boreniukselle aiheen muutamiin muistutuksiin: hän esim. aivan oikein epäilee Osmoisen ja Kalevaisen identtisyyttä Väinämöisen kanssa sekä huomauttaa, että Väinämöisen ensimmäisellä Pohjolanretkellään kohtaaman Pohjolan neidon sijalla esiintyy runoissa Tuulikki, Tapion neiti taikka Katrina. Kalevalan kertomuksen mukaan Pohjolan emäntä lupaa tyttärensä palkkioksi Sammon takojalle, minkä lupauksen nojalla Ilmarinen voittaa Väinämöisen kilpakosinnassa. Sampo-runon ja

Kilpakosinnan välittömän yhteen liittämisen Borenius hyväksyy täydellisesti. Ontreinen Jyrki oli näet Samporunonsa¹ lopussa virkkanut hänelle: »Sitten on eri laulu, kuin menevät sitä neittä noutamaan» ja heti sen jälkeen alkanut laulaa Kilpakosintaa. Ja Borenius sitä paitsi näkee viimeksi mainitun runon muutamissa vuorosanoissa selvän kajastuksen molempien kertomusten yhteenkuuluvaisuudesta. Ilmarisen Pohjolan-retkeen hän rinnastaa Aunuksen ja Vepsän rajoilta saadun runon, jossa seppo Ilmolinen lähtee kosimaan Hiiden ukon tytärtä Kateriinaa. Paluumatkalla Hiitolasta Ilmolinen loitsii Kateriinan kajavaksi eli menettelee siis aivan samoin kuin Ilmarinen Kalevalan 38 runossa. —

Borenius pohtii tutkimuksessaan myös Kalevalan päähenkilöiden keskinäistä suhdetta. Hän on sitä mieltä, että Lemminkäinen ja Joukahainen ovat oikeastaan yksi ja sama henkilö, ja vetoaa väitteensä todistukseksi tuohon Vermlannista saatuun suorasanaiseen tarinaan, jossa kerrotaan, mitenkä Väinämöinen lähtee, seuranaan nuori *Jompainen*, hakemaan *Sammasta*. Niin ikään Borenius mainitsee Lencqvistin teoksessa »De superstitione veterum fennorum» olevan runon *Jouckawaisesta* ja Väinämöisestä. Siinä edellinen virkkaa:

»Laula, laula Väinämöinen,
Hyräxi hywä sukuinen»,

jolloin:

»Tuopa wanha Väinämöinen
Warmon kyllä wastaeli,
Warainen on laulamaksi,
Aicainen ilon teoksi.
Leuwat lijcku, pää järisi,
Kiwet rannalla rakowi,
Paaet paucku kalliolla,
Wäinämöisen laulaissa;
Portit Pohjolan repäisi,
Ilman kannet katkieli,
Wäinämöisen laulaissa.»

Esimerkeillä kirjoittaja tahtoo osoittaa, että Joukahainen saattaa olla Sammon ryöstäjänä alkuperäinen, vaikka

¹ Bor. I 64.

Kalevalassa sekä useimmissa runoissa esiintyykin Väinämöisen toverina Lemminkäinen. Innostuttuaan tällaisiin seikkoihin hän ei malta olla jatkamatta vertailemistaan: »Mutta yhtä likeinen on Kullervon ja Lemminkäisen luonteen sukulaisuus, ja kertomukset heistäkin kulkevat niin tasan ja hämmentyvät niin toisiinsa, että niitä on vaikea erottaa ja melkein tekisi mieli katsoa heitäkin ainoastaan kahdeksi puoleksi yhtä henkeä.»

Analysoidessaan edelleen Kalevalan sisällystä Borenius toteaa, että kertomukset Lemminkäisen kahdesta ensimmäisestä *Pohjolan*-retkestä eivät täysin vastaa kansanrunoja. Niissä näet suuntautuu toinen matka *Päivölään*, toinen taas *anoppilaan*, joka on nimeltään *Luotola*, *Luokoset* tai *Lappi*. Luotolaa voisi Boreniuksen mielestä verrata Kalevalan »*Saareen*». Päivölää taas nimitetään muutamissa toisinoissa *Jumalistoksi* eli *Jumalan joukoksi*, *suureksi joukoksi*, *hyväksi joukoksi*, *Härköläksi* taikka *Saariolaksi*. Juominkien päähenkilönä saattaa olla myös *Kaukomieli*, *Ahti Saarelainen* tai *Joukkahainen*.

Loppukatsauksessa tutkija lausuu mm.: »Tämä esipuhe on tullut jotensakin laveaksi. Syy siihen on ollut, että olen tahtonut, runokokoukseni sisällystä esitellessäni, näyttää kuinka Kalevalan ainekokous, sitä painoon toimitettaessa, mielestäni voisi ja pitäisi järjestää. — — — Luominen on Kalevalan pääaine. Jo siitäkin syystä olisi luonnollisin alkaa siitä. Toiseksi Kalevalan yhteys perustuu tähän luomis- eli Samporunoon, ja sen täydellisillä toisinoilla olisi siis runojen yhteen järjestäminen oikeutettava.» —

Tämän Boreniuksen ensimmäisen tieteellisen tutkimuskokeen ansiot ja virheet ovat helposti havaittavissa. Se on tarkoitettu lähinnä Kalevalan analyysiksi, ja sellaisena se onkin hyvä, koska Boreniuksen tarvitsi eepoksemme sisältöä tarkastellessaan nojautua miltei yksinomaan vain Vienan Karjalan runostoon, jonka hän perusteellisesti tunsii. Mutta eräät kirjoittajan lausumista arveluista olisivat varmasti jääneet esittämättä, jos hän olisi tarkemmin syventynyt muidenkin runoalueiden runoihin. Tällöin esim. nuo identtisyysotaksumat olisivat korvautuneet sillä paljoa luonnolli-

semmällä selityksellä, että kysymyksessä on alkuaan eri käsitteiden myöhäisempi sekaannus, johon jo Lönnrot viittaa uuden Kalevalan esipuheen 2 §:ssä. Tärkeintä Boreniuksen tutkielmassa on aate, että Sammossa kuvastuu runolaularin näkemys maailmankaikkeuden synnystä ja kehityksestä. Kaarle Krohn sanoo Boreniuksen esittämästä mieliteestä: »Tällä lausunnolla on vielä nykyisinkin arvonsa, vaikka vähän toisessa merkityksessä. Sillä vaikka Luomis- ja Sampo-runojen yhdistys ei ole alkuperäinen, ei se myöskään ole satunnainen. Miten moneen osaan Sampo-virsi tieteellisesti paloiteltaneenkin, on tämä Vienan läänin laularin käsityksessä ollut yksi runo.»¹

Boreniuksen tutkielmasta ilmenee eräs mielenkiintoinen seikka: käsitys Kalevalan sankarien jumalallisesta alkuperästä. Niinpä Joukahaisesta hän sanoo: »Että hän, niinkuin Kalevalan muutkin henget, on luettava jumalien joukkoon on selvä.» Samoin Päivölän kertonimet Jumalisto ja Jumalan joukko ovat hänen mielestään »todistus muiden lisäksi Kalevalan henkilöiden jumaluudesta». Vielä selvemmin ilmaistuna tapaamme tämän käsityskannan eräässä Boreniuksen myöhemmässä kirjoituksessa »Mitä Kalevala sisältää»², jossa hän selittää Kalevalan mytologiseksi eepokseksi. Lainaamme tähän sen lopun: »Kalevalan sankarit ovat katsottavat jumaliksi. Meillä siis oli täysi oikeus sanoa, että Kalevalaan on koottu yhteen ne runot, jotka kertoesittävät Suomen kansan muinaista uskontoa, ja me näemme myöskin ett'ei ole satunnaista, että Kalevala loppuu runolla, joka esittää sen uskonnon katoamisen.» —

Borenius ei tutkinut ainoastaan runojen alkuperää ja sisällystä, vaan myöskin niiden rakennetta. Hänen aikomuksenaan lienee ollut laatia jonkinlainen kokonaiskuvaus kalevalaisen runomitan laadusta, lähinnä täydennykseksi Ahlqvistin »Suomalaiseen runous-oppiin».³ Tämä tutkimus jäi kesken-

¹ Kalevalan runojen historia 215.

² SKS; BII 189. Todennäköisesti nuorisolle pidetty esitelmä.

³ Siihen tuntuu viittaavan se aineisto (SKS; BII 160), joka tämän kirjoittajalla on ollut käytettävissään. Nämä muistiinpanot ovat kui-

eräiseksi, sillä tavanmukaisella perinpohjaisuudellaan Borenius rupesi etsimään kiinnekohtia suomalaisten ja muiden kansojen runojen välillä, eksyen lopulta niin loitolle kuin heprealaiseen runouteen, jonka mittaan hän syventyi sellaisella innolla, että alkuperäinen suunnitelma jäi kokonaan syrjään. Muutama Boreniuksen papereista poimittu esimerkki selvittää hänen käsityksiään suomalaisen runomitan laeista.

Vokaalin heitosta hän sanoo: »Vokaalin heitto tapahtuu parhaiten säkeen alussa. Heiton alaiset lienevät kaikki lyhyet vokaalit kaikkien eri vokaalien edellä. Esim.

Vesill' on venosen mieli.
 Miks' et laula Väinämöinen.
 Kolm' on surmoa matalla.
 Ait' on rautainen rakettu.
 Yht' elä kutsu Kaukomieltä.»

Borenius siis näkee asian toisin kuin Ahlqvist, jonka mielihypide on: »Tavallisin heitto on se, kuin a tahi ä sanan lopusta katoa seuraavaisen sanan ääntiön edessä, joka silloin tavallisesti on o, u eli ö, y, e; esim.

Jumalall' on onnen ohjat,
 Pah' on olla paimenena.
 Tuop' Ukko ylinen luoja.
 Jott' ei pilloa pitäisi.
 Hyv' on hylkehen eleä» jne.¹

Huomattakoon myös Boreniuksen arvelu takaheiton esiintymisestä: »Takaheitto tapahtuu useimmiten r u n o m i t a n v a a t i m u k s e s t a sekä v a i h t e l u n saavuttamiseksi eli proosakielen yksitoikkoisuuden välttämiseksi. Sitä vastoin sointu ylimalkaan ei vaikuta takaheittoa. Semmoista tapahtuu ainoastaan harvoin, satunnaisesti, silloin vaihtelun saa-

tenkin siksi niukkoja ettei niiden perusteella voi tehdä mitään varmaa johtopäätöstä puheena olevan tutkimuksen tarkoituksesta. Vrt. tähän sentään Suomal. Kirjall. Seuran vuosikokouksessa 1889 tehdyn pöytäkirjan 2 §:ssä olevaa lausetta: »Parhaillaan maisteri Borenius laatii kirjoitusta runokielestä, joka sopii Suomi-kirjassa julkaistavaksi.»

¹ Suomalainen runous-oppi, § 28.

vuttamiseksi. Useimmiten kuitenkin jätetään paikoilleen erottava sana, taikkapa erotetaankin takaheitolla sointusanoja.» Ahlqvist, jonka käsitykseen Borenius viittaa, on aivan päinvastaisella kannalla; hän pitää sointua takaheiton tärkeimpänä aiheuttajana.¹ —

Boreniuksen syvälinen perehtyminen suomalaiseen runolauluun osoittautuu tavassa, jolla hän tulkitsee runosäveltemme luonnetta. Hän laati 1875 kirjoitelman »Runosävelistä sananen», jota esim. Julius Krohn ja F. W. Rothsten kiittivät ansiokkaaksi tutkimukseksi. Sen alkulauseessa Borenius esittää omalaatuisen mielipiteensä runoistamme ja runosävelistämme. Hän sanoo: »Tavallinen ajatus meidän kansanrunoudesta on, että se muka on erinomaisen surumielinen: 'Soitto on suruista tehty, murehista muovaeltu'. Tosin kaikki kuvat surun vienot tai katkerat sävelet kaikkien kansojen lyyrillisessä runoudessa heilemmin, eikä pohjaisilla kansoilla vähimmin. Kuitenkin epäillään runoudestamme turhaan etsii semmoisia surumielisyyden jälkiä. Päinvastoin on Lemminkäinen, jonka iloinen sankariluonne niin vähän siihen käsitykseen soveltuu, kaikkialla, jossa varsinkin epäillään runolaulu elää, kansan mielisankarina. Ja ilon te'entää on runojen laulaminen vielä nytkin harjoitettuna parhaiten pitotiloissa, joissa tunnetut kilvanlaulamisetkin tapahtuvat.

Yhtä väärä on yleisin ajatus runojen sävelistä eli 'sävelistä', sillä tavallisesti niitä arvellaankin olevan ainoastaan yksi. Metsän kainoina kukkina ne kyllä eivät loistavilla väreillä koreile, jota muinaisrunon tasainen rakennuskin kieltää, vaan ehkä ansainnevat kuitenkin enemmän huomiota, kuin niille tavallisesti on suotu.»

Tämän tutkimuksen oli määrä ilmestyä Suomi-kirjassa,

¹ »Sointu-sanat vaatii runo seisomaan vierekkäin eli niin likekkäin kuin mahdollista on. Tätä varten tapahtuu toisinaan se, mitä suomalaisessa runo-opissa kutsutaan taka-heitoksi. Jos nim. liitto-sanassa jompi-kumpi sen osista on soinnussa toisen sanan kanssa säkeessä sillä tavalla että ne soinnulliset sanat eivät ole vierekkäin, irtautetaan soinnullinen osa liitoksestansa ja asetetaan sointu-toverinsa viereen. — Toisinaan tehdään taka-heitto ei soinnun, vaan runomitan säännöllisyyden tähden.» (Suomalainen runous-oppi, § 43.)

mutta hankkeen jostain syystä rauettua se ei koskaan tullut julkisuuteen. Jos sovelluttaa Boreniuksen sanoja nykyisiin oloihin, niin täytyy myöntää, että yleinen käsitys vanhan suomalaisen runolaulun ominaisuuksista on sitten hänen aikojensa tuskin hivenenkään vertaa muuttunut. Tuon tuostakin näkee kirjoituksia ja kuulee puheita, joissa on mottona: »Soitto on suruista tehty», ja aivan yhtä yleinen on luulo, että muinaisrunojamme laulettiin yhdellä ainoalla nuotilla. Sen tähden olisi tosiaan kannattanut julkaista Boreniuksen tutkielma Suomen kansalle opiksi ja valistukseksi.